

אינהאַלט

1 דער אוצר / שלום-עליכם
3 ווען איך בין רויטשילד / שלום-עליכם
7 אויב נישט נאָך העכער / י. ל. פרץ
13 טאַמאַרע די הויכע / אַברהם קאַרפּינאַוויטש

שלום-עליכם

דער אוצר

אף יענער זייט באַרג, הינטערן אַלטן בית-המדרש, געפינט זיך אַן אוצר.
אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל.
נאָר קומען צום אוצר איז נישט אַזוי גרינג. אַז אַלע יידן אין שטעטל
וועלן לעבן בשלום, און וועלן זיך נעמען אַלע אים זוכן, דעמאָלט וועט
מען אים געפינען.

אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל.
און אַז אַלע יידן וועלן לעבן צופרידן, עס וועט נישט זיין קיין קנאה
באַ יידן, קיין שנאה, קיין קריג, קיין לשון-הרע, קיין רכילות, און מע
וועט זיך נעמען אַלע, וועט מען אָפּזוכן דעם אוצר, און אַז נישט — וועט
ער אַריין טיף-טיף אין דער ערד אַריין...

אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל, און מע האָט אָנגעהויבן
זיך צו שפּאַרן און איבערשפּאַרן, צו אַמפּערן זיך און צו ווערטלען זיך,
צו זידלען און צו קריגן זיך, וואָס ווייטער אַלץ מער, אַלץ שטאַרקער,
און אַלץ איבערן אוצר. דער האָט געזאָגט: ער דאַרף זיין דאָ, דער האָט
געזאָגט: דאָרטן, — און מען האָט נישט אויפֿגעהערט זיך צו שפּאַרן און
איבערשפּאַרן, צו אַמפּערן זיך און צו ווערטלען זיך, צו זידלען און צו
קריגן זיך, וואָס ווייטער אַלץ מערער, אַלץ שטאַרקער, און אַלץ איבערן
אוצר — און דער אוצר... האָט געזונקען אַלץ טיפֿער און טיפֿער אין דער
ערד אַריין.

שלום-עליכם

ווען איך בין רויטשילד א מאנאלאג פֿון א פתרילעווקער מלמד

— ווען איך בין רויטשילד, — האָט זיך צעלאָזט אַ כתרילעווקער מלמד איינמאָל אין אַ דאָנערשטיק, בעת די רביצין האָט אים געמאָנט אָף שבת און ער האָט נישט געהאַט, — אוי, ווען איך זאָל זיין רויטשילד! טרעפֿט, וואָס איך טו? ראשית חכמה, פֿיר איך איין אַ מינהג, אַז אַ ווייב זאָל תמיד האָבן באַ זיך אַ דרייערל, בכדי זי זאָל פֿאַרשפּאַרן דולן אַ ספּאַדיק, אַז סע קומט דער גוטער דאָנערשטיק און ס'איז נישטאָ אָף שבת... והשנית, קויף איך אויס די שבתדיקע קאַפּאַטע, אָדער ניין — דעם ווייבס קעצענעם בורגים — לאָז זי אויפֿהערן פֿיסקן אין קאַפּ אַרײַן, אַז ס'איז איר קאַלט! און קויף אַוועק איך די דאָזיקע שטוב אינגאַנצן מיט אַלע דריי חדרים, מיט דער קאַמער, מיט דער שפּיזאַרני, מיטן קעלער, מיטן בוידעם, מיט הכל בכל מכל פֿלעקל — לאָז זי נישט זאָגן, אַז ס'איז איר ענג; נאָ דיר אַוועק צוויי חדרים, קאָך דיר, באַק דיר, וואָש דיר, בראַק דיר, און לאָז מיר צורו, איך זאָל קענען קנעלן מיט מײַנע תלמידים מיט אַ ריינעם קאַפּ! נישטאָ קיין דאגות פרנסה, מע באַדאַרף נישט קלערן, וואו נעמט מען אָף שבת — מחיה נפֿשות! די טעכטער אַלע חתונה געמאַכט, אַראָפּ אַ האַרב פֿון די פֿלייצעס — וואָס פֿעלט מיר? הייב איך מיר אָן אַרומקוקן אַביסל אָף דער שטאָט. דאָס ערשטע בין איך מנדר אַ נײַעם דאָך אַפֿן אַלטן בית־המדרש, לאָז אויפֿהערן קאַפּען אַפֿן קאַפּ, בשעת יידן דאָוונען; און, להבדיל, דאָס מרחץ בוי איך איבער אַפֿסניי. וואָרעם נישט היינט־מאַרגן — עס וועט דאָרט מוזן זיין אַן אומגליק, חס ושלום, טאַמער פֿאַלט דאָס אויס אַקוראַט בשעת נשים באַדן זיך. און וויבאַלד דאָס באַד, מוז מען שוין דעם הקדש

אָוודאי צעוואָרפֿן און אנידערשטעלן אַ „ביקור-חולים“, אָבער טאַקע וואָס
אַ ביקור-חולים הייסט, מיט בעטלעך, מיט אַ דאַקטאָר, מיט רפּואות, מיט
ייכלעך אַלע טאָג פֿאַר די חולאים, ווי עס פֿירט זיך אין לייטישע שטעט.
און אַ „מושב־זקנים“ שטעל איך אַוועק, אַלטע יידן לומדים זאָלן זיך נישט
וואָלגערן אין בית-המדרש באַ דער הרובע, און אַ חבֿרה „מלביש-ערומים“,
אַרעמע קינדער זאָלן נישט אַרומגיין, איך בעט איבער אייער כבוד, מיט די
פּופקעס אין דרויסן, און אַ חבֿרה „גמילות-חסדים“, אַז איטלעכער ייד, סײַ
אַ מלמד, סײַ אַ בעל-מלאָכה, סײַ אַ סוחר אפֿילו זאָל פֿאַרשפּאַרן צאָלן
פּראָצענט, נישט דאָרפֿן פֿאַרמשכונען דאָס העמד פֿונעם לייב, און אַ חבֿרה
„הכנסת-כלה“, אַז וואו ערגעץ אַן אַרעם מיידל, נעבעך אַ דערוואַקסענע,
זאָל מען זי אויסקליידן, ווי עס געהער צו זיין, און חתונה מאַכן, און נאָך
כדומה אַזעלכע חבֿרות פֿיר איך איין באַ אונדז אין כתרילעווקע... נאָר
וואָס איז שייך עפעס דווקא נאָר באַ אונדז אין כתרילעווקע? אומעטום,
וואו עס געפֿינען זיך נאָר אחינו בני ישראל, פֿיר איך איין אַזעלכע חבֿרות,
אומעטום, אַף דער גאַנצער וועלט! און בכדי עס זאָל זיך פֿירן מיט אַ
סדר, ווי עס געהער צו זיין — טרעפֿט, וואָס טו איך? מאַך איך אַף אַלע
חבֿרות איין חבֿרה אַ גרויסע, אַ צדקה-גדולה-חבֿרה, וואָס גיט אַכטונג
אַף אַלע חבֿרות, אַף אַלע יידן. דאָס הייסט, אַף דעם כלל ישראל, אַז
יידן זאָלן אומעטום האָבן פרנסה און לעבן אין אַחדות און זאָלן זיצן אין
די ישיבֿות און לערנען: חומש מיט רש״י, מיט גמרא, מיט תוספֿות, מיט
מהרש״א, מיט אַלע שבע חכמות און מיט אַלע שבעים לשון, און אַף אַלע
ישיבֿות זאָל זיין איין ישיבֿה אַ גרויסע, אַ יידישע אַקאַדעמיע, אין דער
ווילנע געוויינטלעך, וואָס פֿון דאָרטן זאָלן אַרויסגיין די גרעסטע לומדים
און חכמים אין דער וועלט, און אַלצדינג זאָל זיין אומזיסט, „על חשבון
הגביר“, אַף מײן קעשענע, און אַלצדינג זאָל זיך פֿירן מיט אַ סדר און מיט
אַ פּלאַן, עס זאָל נישט זיין קיין „גיבֿמיר-נאָ-דיר-כאַפֿ-לאַפֿ“, און אַלע
זאָלן אין זינען האָבן נאָר טובֿת-הכלל!... און בכדי מע זאָל קענען טראָגן
אַפֿן קאַפּ דעם „כלל“ — וואָס דאָרף מען? דאָרף מען באַוואַרענען דעם
„פרט“. און מיט וואָס קען מען באַוואַרענען דעם פרט? געוויינטלעך, מיט
פרנסה; וואָרעם פרנסה, הערט איר, דאָס איז דער רעכטער עיקר; אַן פרנסה
קען נישט זיין קיין אַחדות; איבערן שטיקל ברויט, מישטיינס געזאָגט, איז
איינער דעם אַנדערן יורד לחייו, קאַפּאַל יענעם קוילען, סמען, הענגען!...
אַפֿילו די שונאי ישראל, אונדזערע המנס פֿון דער גאַנצער וועלט, מיינט
איר, וואָס האָבן זיי צו אונדז? גאַרנישט. נאָר צוליב פרנסה. זיי זאָלן

האַבן פרנסה, וואָלטן זיי גאָר אַזוי שלעכט נישט געווען. פרנסה ברענגט צו קנאה, קנאה ברענגט צו שנאה, און דערפֿון, רחמנא ליצילן, נעמען זיך אַלע צרות אָפּ דער וועלט, אַלע אומגליקן, נישט דאָ געדאַכט, מיט אַלע רדיפֿות, מיט אַלע הריגות, מיט אַלע רציחות און מיט אַלע מלחמות... אוי, די מלחמות, די מלחמות! דאָס איז, הערט איר, גאָר אַ שחיטה פֿאַר דער וועלט! ווען איך בין רויטשילד, מאַך איך אויס מלחמות, אָבער טאַקע לחלוטין אויס!

וועט איר דאָך פֿרעגן: וויאָזוי? נאָר מיט געלט. דהיינו? איך וועל עס אייך געבן צו פֿאַרשטיין מיט אַ שכל: למשל, צוויי מלוכות צעאַמפֿערן זיך איבער אַ נאַרישקייט דאָרט, אַ שטיקל ערד, וואָס איז ווערט אַ שמעק טאַביקע; „טעריטאָריע“ הייסט עס באַ זיי. די מלוכה זאָגט, אַז די טעריטאָריע איז איר טעריטאָריע, און די מלוכה זאָגט: „ניין, ס'איז מײַן טעריטאָריע“. מששת ימי בראשית, הייסט עס, האָט גאָט באַשאַפֿן אַט דאָס שטיקל ערד פֿון איר כבוד וועגן. קומט צוגיין אַ דריטע און זאָגט: „איר זייט ביידע בהמות; די טעריטאָריע איז אַלעמענס טעריטאָריע, אַ רשות הרבים הייסט עס“. הקיצור, טעריטאָריע אַהער, טעריטאָריע אַהין, מע „טעריטאָריעט“ אַזוי לאַנג, ביז מע הייבט אָן שיסן פֿון ביקסן און האַרמאַטן, און מענטשן קוילען זיך איינס דאָס אַנדערע ווי די שאַף, און בלוט, בלוט גיסט זיך אַזוי ווי וואַסער.

אָבער אַז איך קום צו זיי לכתחילה און זאָג זיי: „שאַט, ברידערלעך, לאַזט אייך דינען. אין וואָס גייט דאָ באַ אייך, אייגנטלעך, דער גאַנצער סכסוך? מע פֿאַרשטייט דען נישט אייער מיינ? איר מיינט נישט אַזוי די הגדה, ווי די קניידלעך. טעריטאָריע איז דאָך באַ אייך נאָר אַן אויסרייד; דער עיקר איז דאָך באַ אייך יענע מעשה, פעטי־מעטי, קאַנטריבוציע! און וויבאַלד לשון קאַנטריבוציע — צו וועמען קומט מען אָן מיט אַ הלוואה? צו מיר, צו רויטשילדן הייסט עס. אַמער, ווייסט איר וואָס? נאָ דיר, ענגלענדער מיט די לאַנגע פֿיס און מיט די קעסטלדיקע הויזן, אַ מיליאָרד! נאָ דיר, נאַרישער טערק מיט דער רויטער יאַרמלקע, אַ מיליאָרד! נאָ דיר, מומע רייזל, אויך אַ מיליאָרד, ממה־נפֿשך, גאָט וועט אייך העלפֿן, וועט איר מיר אַפּפּאַלן מיט פּראָצענט, נישט חלילה קיין גרויסן פּראָצענט, פֿיר אַדער פֿינף לשנה, איך וויל אָפּ אייך נישט רייך ווערן“...

פֿאַרשטייט איר שוין? אי איך האָב געמאַכט אַ געשעפֿט, אי מענטשן הערן אויף צו קוילען איינס דאָס אַנדערע, ווי די אָקסן, אומזיסט און אומנישט. און וויבאַלד אויס מלחמות, היינט צו וואָס באַדאַרף מען

דאָס כלי-זין, מיטן חיל, מיט אַלע זיבעצן זאַכן, מיטן גאַנצן טאַרעראָם? אַף תשעה ניינציק כפרות! און וויבאַלד אויס כלי-זין, אויס חיל, אויס טאַרעראָם, איז דאָך אויס שנאה, אויס קנאה, אויס טערק, אויס ענגלענדער, אויס פֿראַנצויז, אויס ציגיינער, אויס ייד, להבדיל — די גאַנצע וועלט באַקומט גאָר דעמאָלט אַן אַנדער פנים, ווי אין פסוק שטייט באַ אונדז געשריבן: „והיה, און עס וועט זיין, ביום ההוא, דאָס הייסט, אַז משיח וועט קומען!“... (שטעלט זיך אָפּ).

און אפשר, האָ? ... ווען איך בין רויטשילד, קען זיין, אַז איך בין גאָר מבטל דאָס געלט. אויס געלט! וואָרעם, לאָמיר זיך נישט נאָרן, וואָס איז דען געלט? — געלט איז דאָך, אייגנטלעך, נאָר אַ הסכם, אַן איינגערעדטע זאך, מע האָט גענומען אַ שטיקל פאַפיר, אַוועקגעשטעלט אַ צאָצקע און אַנגעשריבן: „טרי רובליא סערעבראָם“. געלט, זאָג איך אייך, איז נישט מער ווי אַ יצר-הרע, אַ תאוה אַזעלכע, איינע פֿון די גרעסטע תאוות, וואָס אַלע ווילן דאָס און קיינער האָט דאָס נישט... אָבער אַז סע זאָל לחלוטין גאָר נישט זיין קיין שום געלט אַף דער וועלט, וואָלט דאָך דער יצר-הרע נישט געהאַט וואָס צו טאָן, און די תאוה וואָלט נישט געווען קיין תאוה. איר פֿאַרשטייט, צי ניין? איז וואָס? איז דאָך די קשיא, וואו וואָלטן דעמאָלט נעמען יידן אַף שבת? (פֿאַרטראַכט זיך אַף אַ וויילע). איז דער תירוץ: למאן וואו וועל איך איצט ער נעמען אַף שבת?...

י. ל. פרץ

אויב נישט נאך העכער א חסידישע דערציילונג

און דער נעמיראָווער פֿלעגט סליחות־ציט יעדן פֿרימאָרגן נעלם ווערן,
פֿאַרשווינדן!

מען פֿלעגט אים נישט זען אין ערגעץ: ניט אין שול, ניט אין ביידע
בתי־מדרשים, נישט באַ אַ מנין, און אינדערהיים אודאי און אודאי נישט.
די שטוב איז געשטאַנען אָפֿן. ווער עס האָט געוואָלט, איז אַריין און
אַרויסגעגאַנגען; געגנבעט באַם רבין האָט מען נישט. אָבער קיין לעבעדיק
באַשעפֿעניש איז אין שטוב נישט געווען.

וואו קען זיין דער רבי?

וואו זאָל ער זיין? מן הסתם אין הימל! ווייניק געשעפֿטן האָט אַ רבי
פֿאַר ימים־נוראים צו פֿאַרזאָרגן? יידעלעך, קיין עין־הרע, דאַרפֿן פרנסה,
שלום, געזונט, גוטע שידוכים, ווילן גוט און פֿרום זיין, און די זינד זענען
דאָך גרויס, און דער שטן מיט זיינע טויזנט אויגן קוקט פֿון איין עק וועלט
ביז דער צווייטער, און ער זעט, און פֿאַרקלאַגט, און מסרט... און — ווער
זאָל העלפֿן, אַז נישט דער רבי?

אַזוי האָט דער עולם געטראַכט.

איינמאָל איז אָבער אָנגעקומען אַ ליטוואַק, לאַכט ער! איר קענט דאָך
די ליטוואַקעס: פֿון מוסר־ספרים האַלטן זיי ווייניק, דערפֿאַר שטאַפֿן זיי
זיך אָן מיט ש״ס ופוסקים. ווייזט דער ליטוואַק אַ בפֿירושע גמרא — די
אויגן שטעכט ער אויס. אפֿילו משה רבינו, ווייזט ער, האָט באַם לעבן
נישט געקאָנט אַרויף אָפֿן הימל, נאָר געהאַלטן זיך צען טפֿחים אונטערן
הימל! נו, גיי שפֿאַר זיך מיט אַ ליטוואַק!

— וואו־דען קומט אַהין דער רבי?
— מיין דאגה! — ענטפערט ער און ציט מיט די אַקסל, און תוך כדי
דבור (וואָס אַ ליטוואַק קען!) איז ער זיך מישב, צו דערגיין די זאך.

נאָך דעמזעלבן פֿאַרנאכט, באַלד נאָך מעריב, גנבעט זיך דער ליטוואַק
צום רבין אין חדר אַרנין, לייגט זיך אונטערן רבינס בעט און ליגט. ער
מוז אַפּוואַרטן די נאכט און זען, וואו דער רבי קומט אַהין, וואָס ער טוט
סליחות־צייט.

אַן אַנדערער וואָלט אַפּשר איינגעדערעמלט און פֿאַרשלאָפֿן די צייט; אַ
ליטוואַק טוט זיך אַן עצה: לערנט ער זיך אויסנווייניק אַ גאַנצע מסכתא!
איך געדענק שוין נישט, חולין צי נדרים!
פֿאַרטאָג הערט ער, ווי מען קלאַפט צו סליחות.

דער רבי איז שוין נישט געשלאָפֿן אַ צייט. ער הערט אים שוין אַ גאַנצע
שעה קרעכצן.

ווער עס האָט געהערט דעם נעמיראווער קרעכצן, ווייס, וויפּיל צער
פֿאַר כל ישראל, וויפּיל יסורים עס האָט געשטעקט אין זיין יעדן קרעכץ...
די נשמה פֿלעגט אויסגיין, הערנדיק דאָס קרעכצן! אַ ליטוואַק האָט דאָך
אַבער אַן אייזן האַרץ, הערט ער צו און ליגט זיך ווייטער! דער רבי ליגט
זיך אויך: דער רבי, זאָל לעבן אַפֿן בעט, דער ליטוואַק אונטערן בעט.

דערנאָך הערט דער ליטוואַק, ווי די בעטן אין הויז הייבן אַן סקריפען...
ווי די בני־בית כאַפֿן זיך אַרויס פֿון די בעטן, ווי מען מורמלט אַ יידיש
וואָרט, מען גיסט וואָסער אָפֿ די נעגל, עס קלאַפֿן אָפֿ און צו די טירן...
דערנאָך איז דער עולם אַרויס פֿון שטוב, עס ווערט ווייטער שטיל און
פֿינצטער, דורכן לאַדן שיינט קוים אַרנין אַ קליין ביסל ליכט פֿון דער
לבנה...

מודה האָט ער געווען, דער ליטוואַק, אַז ווען ער איז געבליבן אייגער
אַליין מיטן רבין, איז אים באַפֿאַלן אַן אימה. די הויט איז שוין אים
אויפֿגעלויפֿן פֿאַר שרעק, די וואָרצלען פֿון די פאות האָבן אים געשטאָכן
אין די שלייפֿן ווי די גאָדלען.

אַ קלייניקייט: מיטן רבין, און סליחות־צייט, פֿאַרטאָג, אַליין אין שטוב!...

א ליטוואק איז דאך אבער איינגעשפארט, ציטערט ער ווי א פיש אין וואסער און ליגט. —

ענדלעך, שטייט דער רבי, זאל לעבן, אף...
פריער טוט ער, וואס א ייד דארף טאן... דערנאך גייט ער צו צו דעם קליידער־אלמער און נעמט ארויס א פעקל... עס באווייזן זיך פויערשע קליידער: לייזונטנע פלודערן, גרויסע שטיוול, א סיערמיענגע, א גרויס פוטערן היטל מיט א ברייטן לאנגן לעדערנעם פאס, אויסגעשלאגן מיט מעשענע נעגעלעך.

דער רבי טוט עס אן...
פון דער קעשענע, פון סיערמיענגע, שטארצט ארויס אן עק פון א גראבן שטריק... פון א פויערשן שטריק!
דער רבי גייט ארויס; דער ליטוואק — נאך!
דורכגייענדיק, טרעט אפ דער רבי אין קיך, בייגט זיך איין, פון אונטער א בעט נעמט ער ארויס א האק, פארלייגט זי אונטערן פאס און גייט ארויס פון שטוב.
דער ליטוואק ציטערט, נאך ער טרעט נישט אפ.

א שטילער, ימים־נוראיםדיקער פחד וויגט זיך איבער די טונקעלע גאסן. אפט רייסט זיך ארויס א געשריי פון סליחות פון ערגעץ א מנין, אדער א קראנקער קרעכץ פון ערגעץ א פענצטער... דער רבי האלט זיך אלץ אין די זייטן פון די גאסן, אין די שאטן פון די הייזער... פון איין הויז צום אנדערן שווימט ער ארויס און דער ליטוואק נאך אים...
און דער ליטוואק הערט, ווי זיין אייגן הארץ־קלאפן מישט זיך צוזאמען מיטן קול פון רבינס שווערע טריט; אבער גיין גייט ער, און קומט צוזאמען מיטן רבין אויס דער שטאט ארויס.

הינטער דער שטאט שטייט א וועלדל.
דער רבי, זאל לעבן, נעמט זיך אין וועלדל אריין. ער מאכט א דריי-

סיק-פערציק טריט און שטעלט זיך אָפּ באַן אַ ביימל און דער ליטוואַק ווערט נבהל ונשתומם, זעענדיק, ווי דער רבי נעמט אַרויס פֿון פּאָס די האַק און שלאָגט אין ביימל אַריין.

ער זעט, ווי דער רבי האַקט און האַקט, ער הערט ווי דאָס ביימל קרעכצט און קנאַקט. און דאָס ביימל פֿאַלט, און דער רבי שפּאַלט עס אָפּ ליפעס... די ליפעס — אָפּ דינע שייטלעך; און ער מאַכט זיך אַ בינטל האַלץ, נעמט עס אַרום מיטן שטריק פֿון קעשענע, ער וואַרפֿט דאָס בינטל האַלץ איבער די פלייצעס, שטעקט צוריק אַריין די האַק אינעם פּאָס, לאָזט זיך אַרויס פֿון וואַלד און גייט צוריק אין שטאַט אַריין.

אין אַ הינטערגעסל שטעלט ער זיך אָפּ באַן אַן אַרעם, האַלב איינגעבראַכן הייזל און קלאַפּט אָן אין פֿענצטערל.

— ווער איז? — פֿרעגט מען דערשראָקן פֿון שטוב אַרויס. דער ליטוואַק דערקענט, אַז עס איז אַ קול פֿון אַ יידענע, פֿון אַ קראַנקער יידענע.

— יאָ! — ענטפֿערט דער רבי אָפּ פּויעריש לשון.

— קטאָ יאָ? פֿרעגט מען ווייטער פֿון שטוב.

און דער רבי ענטפֿערט ווייטער, אָפּ מאַלאַראַסיש לשון: וואַסיל!

— וואָס פֿאַר אַ וואַסיל און וואָס ווילסטו, וואַסיל?

— האַלץ, — זאָגט דער פֿאַרשטעלטער וואַסיל, — האָב איך צו פֿאַר-

קויפֿן! זייער ביליק... בחצי חנם האַלץ!

און נישט וואַרטנדיק אָפּ אַ תשובה, נעמט ער זיך אין שטוב אַריין.

דער ליטוואַק גנבעט זיך אויך אַריין און, באַם גרויען ליכט פֿון פֿריען מאַרגן, זעט ער אַן אַרעמע שטוב, צעבראַכן, אַרעם כלי-בית... אין בעט ליגט אַ קראַנקע יידענע, פֿאַרוויקלט מיט שמאַטעס, און זי זאָגט מיט אַ ביטער קול:

— קויפֿן? מיט וואָס זאָל איך קויפֿן? וואו האָב איך, אַרעמע אלמנה,

געלט?

— איך וועל דיר באַרגן! — ענטפֿערט דער פֿאַרשטעלטער וואַסיל —

אינגאַנצן זעקס גראַשן!

— פֿון וואַנען וועל איך דיר באַצאָלן? — קרעכצט די אַרעמע יידענע.

— נאַריש מענטש, — מוסרט זי דער רבי, — זע, דו ביסט אַן אַרעמע

קראַנקע יידענע און איך געטרוי דיר דאָס ביסל האַלץ, איך בין בטוח

אז דו וועסט באצאלן; און דו האסט אזא שטארקען, גרויסן גאט, און
 געטרויסט אים נישט... און האסט אף אים אף נארישע זעקס גראשן פארן
 בינטל האלץ, קיין בטחון נישט!
 — און ווער וועט מיר איינהייצן? — קרעכצט די אלמנה, — איך האב
 דען כוח אויפצושטיין? מײן זון איז אף דער ארבעט געבליבן.
 — איך וועל דיר איינהייצן אויך, — זאגט דער רבי.

און, אריינלייגנדיק דאס האלץ אין אויוון, האט דער רבי קרעכצנדיק,
 געזאגט סליחות דעם ערשטן פזמון...
 און, אז ער האט עס אונטערגעצונדן, און דאס האלץ האט פריילעך
 געברענט, האט ער געזאגט, שוין א ביסל לוסטיקער, פון די סליחות דעם
 צווייטן פזמון...
 דעם דריטן פזמון האט ער געזאגט, ווען עס האט זיך אויסגעברענט און
 ער האט די בלעך פארמאכט...
 דער ליטוואק, וואס האט דאס אלץ געזען, איז שוין געבליבן א נעמי-
 ראווער חסיד.
 און שפעטער, אויב א חסיד האט אמאל דערציילט, אז דער נעמיראווער
 הויבט זיך אף, סליחות-ציט, יעדן פרימארגן, און פליט ארויף אין הימל
 אריין, פלעגט שוין דער ליטוואק נישט לאכן, נאר צוגעבן שטילערהייט:
 — אויב נישט נאך העכער!

טאַמאַרע די הויכע

די צרות האבן זיך אנגעהויבן באַ בערטען די לוכטע. זי האָט געהאַט אַ הייזל אָף יאַטקעווער גאַס. ס'איז געווען אַן איינגעפֿירט אָרט. דאָס געשעפֿט איז געגאַנגען מקנא צו זיין. דאָרט איז געווען תמיד פֿול, צוליב טאַמאַרען. ווילנער בחורים האָבן זיך געקלעפט צו איר. פֿרייטיק צו נאַכט האָט יענע ניט געהאַט קיין פֿרייע מינוט.

איז אָבער בערטע געווען זייער זשעדנע. געוואַלט אַריינכאַפֿן די וועלט. האָט זי אַנגעהויבן שרייען אָף טאַמאַרען, מאַכן איר דעם טויט. דאָ רעדט זי צו פֿיל, דאָ לאַכט זי ווען מע דאַרף ניט, און לאַזט אַרויס געסט. וואַלט טאַמאַרע פֿאַרשילונגען די אַבידעס, ווייל פֿאַרט איז באַ בערטען אין הייזל געווען ווייך און וואַרעם. האָט אָבער בערטע אָפֿגעטאַן אין איינעם אַ פֿרייטיק צו נאַכטס אַ זאַך, וואָס דאָס איז שוין געווען איבער דער גאַל. אַזוי פֿיל, אַז טאַמאַרע האָט איבערגעוואַרט דעם שבת און גלייך אָף מאַרגן גענומען איר קופֿערל, איינגעפֿאַקט די פֿאַר קליידעלעך, מיט אַלע פֿאַרזעצונגען פֿון דעם ראַמאַן רעגילע די שפּיאַנקע, וואָס זי פֿלעגט קויפֿן יעדן פֿרייטיק, און אַוועק פֿון בערטען.

מיידלעך פֿון פֿאַך האָבן געעצהט טאַמאַרען ניט אַוועקצוגיין. מע האָט שוין ניט איין אַבידע אַראָפֿגעשילונגען פֿון די באַלעבאַסטעס. אָבער טאַמאַרע די הויכע האָט געהאַט איר אייגענעם האַנאַר, כאַטש קיין גרויסע דאַמע איז זי אין ווילנע ניט געווען. אין וואַלאַקומפּיע, דער שיינער געגנט הינטער ווילנע, איז זי אָף דאָטשע ניט געפֿאַרן, און באַ דעם „גרינעם שטראַל“ אין קאַפֿע איז זי ניט געזעסן.

טאָ פֿאַר וואָס, טאַקע, איז טאַמאַרע אוועק פֿון בערטען? די זאך איז געווען אזוי.

פֿרייטיק צו נאַכטס האָבן זיך נוהג געווען צו באַזוכן טאַמאַרען אַלע שטענדיקע קאַוואַליערן, ווי איצקע דער האָז, זרחקע דער בעזוך, סענדער דער זאַיקע פֿון ייִדישע גאַס, מענדל דער פּאַזשאַרניק און נאָך און נאָך. אַלע פֿלעגן זיך אויסזעצן אָף אַ באַנק אין פֿיריהויז און וואַרטן אָף זייער ריי. אַרומגעוואַשענע, אָפּגעראַזירטע, מיט ריינע העמדער, ווי עס פֿירט זיך לכבוד שבת. צווישן זיי האָט זיך אויסגעטיילט הערשעלע דער טרעגער, דער קאַרליק, וואָס זיינע פֿיס זענען נישט דערגאַנגען ביז צו דער פּאָדלאָגע. טאַמאַרע האָט אים תמיד באַזונדער געלויבעט, ווייל ער האָט זיך ניט צוגעכאַפט צו איר ווי צו דעם קוגל פֿון טשאַלנט. ער האָט איר קיינמאַל ניט פֿאַרטשעפּעט מיט אַ האַדקען וואָרט. ער האָט אויך געהאַט שיינע מאַניערן, אַפֿילו געהאַט שכל צו ברענגען אַ מאָל אַ זעקעלע צוקערקעס.

אַ מאַנצביל איז ער געווען, וואָס ווייבער הרגענען זיך פֿאַר אַזאַ. לויט זיינע כוחות האָט ער געדאַרפֿט בלייבן איבער נאַכט, אָבער יענער האָט קוים געהאַט צו באַצאָלן פֿאַר איין באַזוך. איז ער געלעגן נאָך דעם מיט איר, די קורצע פֿיס אויסגעצויגן ביז אירע קנעכלעך און געבעטן:

— טאַמאַרינקע, לאָמיק ליגן נאָך אַ רגע לעבן דיר. איך וויל שפּירן דעם טעם פֿון אַ חתונה-געהאַטן...

האָט טאַמאַרע קיין וואָרט ניט איבערגערעדט און אויסגענוצט הערשע-לעס חלום אָף אָפּצוכאַפּן דעם אָטעם מיט אַ קאַלטער גלאַז טיי, וואָס זי האָט זיך געהאַט צוגעגרייט און ניט געקאַנט דערגיין צו דעם אַ גאַנצן אָונט.

בערטע האָט דערזען ווי עטלעכע בחורים שטייען אָף פֿון באַנק און ווילן אוועקגיין. זי האָט אויך געהערט ווי סענדער דער זאַיקע עצהט, מע זאָל אַריבער צו אסתרקען מיט די ברילן. יענע האָט געהאַט אַ הייזל אָף זאָוואַלנע גאַס, לעבן האַלצמאַרק. ער האָט נאָך דערביי צוגעאיקעט:

— וואָס וועט מען, מע דאָ זיצן ווי, ווי הינער אָף, אָף די איי... אייער?...

און אזוי ווי הערשעלע איז געלעגן לעבן טאַמאַרען און זיך געקוויקט מיט דער רגע, האָט בערטע די לוכטע אָנגעהויבן קלאַפּן מיטן פֿויסט אין דער טיר פֿון טאַמאַרעס אַלקער און זיך צעשריען:

— הערשעלע! אַ שרפֿה דיר אין... דו ווייסט דאָך וואו!...

אזא ווי דו דארף ניט קומען פֿרייטיק צו נאכטס, נאָר אין דער וואָכן!
צעברעכסט מיר דאָס געשעפֿט!

טאַמאַרע האָט געשלעפֿט דאָס קופֿערל צו דער חבֿרטע, לאהקע די
שוואַרצע, וועלכע האָט געוואוינט אָף שקאַפלערנע, הינטערן וואָקזאַל.
אַפֿן וועג האָט זיך אַלץ אין איר געבונטעוועט קעגן בערטען. יענע האָט
אין גאַנצן פֿאַרגעסן, אַז אַ מיידל פֿון דער בראַזשנע איז אויך אַ מענטש
מיט האַרץ און געפֿיל, ווי מע זינגט אין ייִדישן טעאַטער.

זי האָט דאָך ניט געאַרבעט באַ רעדלעך מצה, וואו דער אויוון ברענט
און מע דארף וואָס גיכער פֿאַררוקן די סחורה. אָף וועמען האָט זי זיך
געוואָרפֿן, די באַנדערשניצע? אָף הערשעלעך, דעם סאַמע-עלנטן, וואָס
האָט ניט געהאַט אין גאַנץ ווילנע צו וועמען זיך צוצוטוילען...

באַ לאהקען האָט טאַמאַרע געהאַט צייט אַרייַנצוקוקן אין אַ ביכל. פֿון
אַלע אין פֿאך איז זי געווען די סאַמע גראַמאַטנע, אַפֿילו געבעטן ביכער
אין דער ביבליאָטעק „מפֿיציהשכלה“, וואָס אָף זאָוואַלנע גאַס. אמת,
זי האָט געמוזט אָנקומען צום ביבליאָטעקער קראַסני, ער זאָל איר זאָגן
וואָס צו לייענען. דורך אים טאַקע איז זי געקומען צו אַ ביכל, אָנגעשריבן
דורך איינעם אַ דיומאַ מיט דעם נאָמען די קאַמעליען-דאַמע. זי האָט
געלייענט די מעשה פֿאַר איר חבֿרטע לאהקע די שוואַרצע, און ביידע
האַבן זיך גוט אָנגעוויינט, דער עיקר באַם סוף, ווען די קאַמעליען-דאַמע,
וואָס איז גאַרנישט געווען קיין דאַמע, נאָר געגעסן דאָס זעלבע ביטערע
שטיקל ברויט פֿון וואַלגערן זיך אין פֿרעמדע בעטן, איז אוועק שטאַרבן.
ווען סיאַמקע קאָגאַן, דער רעפֿאַרטער פֿון דער צייטונג ווילנער טאַג,
האָט פֿאַרטראַכט צו גרינדן אַ פראָפֿעסיאָנעלן פֿאַראיינ פֿון די ווילנער
גאַסן-מיידלעך, האָט טאַמאַרע די ערשטע גענומען אַ וואָרט, זי האָט
דאָס אויפֿגעהויבן די פֿראַגע וועגן איבערשעהען, וואָס די באַנדערס, די
באלעבאטים פֿון די הייזקעלעך, האָבן ניט געוואָלט אָנערקענען. פֿון דעם
פראָפֿעסיאָנעלן פֿאַראיינ איז גאַרניט געוואָרן, ווי פֿון אנדערע סיאַמקעס
פראַיעקטן, אָבער טאַמאַרען זענען פֿון יענע טעג איבערגעבליבן אויסלעבן-
דישע ווערטער ווי עקספּלואַטאַציע, קלאַסן-באַוואוסטזיין און
גענעראַל-שטרייך.

טאַמאַרע איז אוועק פֿון פֿאך. זי האָט געוואוינט באַ לאהקען, וואָס

האָט געהאַט געדונגען אַ קאַמער אָף שקאַפּלערנע, ווייטלעך פֿון שטאָט. לאַהקע האָט געלעבט דערפֿון וואָס זי פֿלעגט ברענגען צו זיך צופֿעליקע געסט, עלטערע יידן פֿון נייט־הי. האָט זי געקאָנט אונטערהאַלטן די חֲבֵרַטע מיט אַ טעלער זופּ און אַ גלאַז טיי. טאַמאַרע האָט זייער געליטן דערפֿון, געזוכט וואו צו פֿאַרדינען אַ גראַשן, אָבער קיין גרויסע זיבן זאכן האָט זיך נישט געמאַכט. בערטע די לוכטע האָט זי דווקא גערופֿן צוריק, אָבער טאַמאַרע האָט געהאַט איר האַנאַר. דער איינציקער מיט וועמען זי האָט זיך געטראָפֿן, איז געווען הערשעלע דער טרעגער. פֿלעגט ער זיך טאַקע אָפּשטעלן מיט איר פֿון צייט צו צייט באַ לאַהקע, אָבער פֿון הערשעלען האָט מען געקאָנט האָבן מער ליבשאַפֿט ווי פֿרנסה.

סיאַמקע קאַגאַן האָט זייער געוואָלט העלפֿן טאַמאַרען. ער האָט אין איר געזען דעם קרבן פֿון פֿאַרשטאַלטענעם קאַפּיטאַליזם, מיט וועלכן ער האָט אַזוי ביטער געקעמפֿט אַלע זיינע יונגע יאָרן, האָט ער ווידער אַ מאָל געפרוּווט פֿאַרווירקלעכן זיין פֿלאַן וועגן עפֿענען אין ווילנע אַ שול פֿאַר ליבע. וועגן אַט דעם פֿראַיעקט האָט ער אָנגעשריבן אַ גרויסן אַרטיקל אין דער צייטונג, אונטערגעשטראַכן די וויכטיקייט און דעם כּבֿוד וואָס אַזאַ שול, די ערשטע אין דער וועלט, וועט ברענגען ווילנע, און אָנגעגעבן אין נדן צוויי הויך־קוואַליפֿיצירטע פּעדאַגאָגן — טאַמאַרע שימעלסקי און לאה ברענער, באַוואוסט אין די פֿאַכקרייזן מיט די נעמען „טאַמאַרע די הויכע“ און „לאַהקע די שוואַרצע“. אַזוי האָט זיי באַקענט דעם לייענער סיאַמקע קאַגאַן אין זיין אַרטיקל.

טאַמאַרע האָט נישט געהאַלטן דערפֿון. מע האָט שוין איין מאָל געפרוּווט, אָפּילו באַשטעלט אַ שילד, אָבער פֿון געשעפֿט האָט זיך אויסגעלאָזט אַ טייך.

סיאַמקע האָט אָבער נישט נאָכגעלאָזט. ער איז אַוועק איבער דער שטאָט זוכן לערן־מאַטעריאַל. האָט ער אַזוי לאַנג גענישטערט אין קליינעם פֿונקס ביכערקאַס אָף דייטשע גאַס, ביז ער האָט זיך געכאַפּט, אַז דווקא הייַקל לונסקי דער ביבליאָטעקער פֿון סטראַשוונס ביבליאָטעק, קאַן אים העלפֿן. איז סיאַמקע אַוועק צו הייַקלען פֿרעגן וואָס יענער קאַן טאָן פֿאַר אים. איז הייַקל לונסקי צוגעגאַנגען צו אַ זייטיקער שאַפֿע אין דער ביבליאָטעק און אַרויסגענומען פֿון דאָרטן אַ דיין ביכעלע, אַ קונטרס, וואו עס זענען געווען זייער גענוי פֿאַרשריבן אלע תקנות וועגן ריכטיק באַשלאָפֿן אַ ווייב און וואָס צו טאָן אָף צופֿרידן שטעלן דעם מאַן. הייַקל לונסקי האָט געגלעט דעם קונטרס, איבערגעדריקט פֿון אַן אַלטן

כתב־יד, וואָס האָט געדאַרפֿט האָבן אַ גוטע פֿאַר הונדערט יאָר. דער נאָמען פֿון מחבר איז ניט געווען אָנגעגעבן. דער קונטרס האָט געהייסן אַהבה בתענוגים, וואָס אָפּ פּראָסט יידיש הייסט דאָס: די ליבע אין פֿאַרגעניגנס.

סיאַמקע האָט גלייך פֿאַרגעלייגט לונסקין איבערזעצן דעם קונטרס אָפּ יידיש. יענער האָט אים מבטל געמאַכט מיט אַ שמייכל אין זיין געדיכטער באַרד, און געשעפטשעט דערביי:

— איי, סיאַמע, דער לימוד, וואָס דו ווילסט איינפֿירן אין ווילנע, האָבן אונדזערע חכמים געבראַכט פֿאַר דעם עולם פֿריער פֿון דיר. וועסט מיט דעם ניט אַנטדעקן אַמעריקע...

ס'האָבן ניט געהאַלפֿן סיאַמקעס אַרגומענטן, אַז די גאַנצע זאַך קאָן זיין אַזוינס און אַזעלכס. דאָס וועט מרעיש־עולם זיין. אַ שול פֿאַר ליבע אין ווילנע, וואָס באַדינט זיך מיט לערן־מאַטעריאַל פֿון אַריגינעלע, יידישע מקורות, ממש פֿון דער רבנישער ליטעראַטור. הייךל לונסקי, מיט זיין אייזערנעם געדולד, האָט אויסגעהערט סיאַמקען ביזן סוף און פֿאַרשטופּט דעם קונטרס צוריק אין דער שאַפֿע צווישן אַנדערע זעלטענע ספֿרים.

טאַמאַרע האָט זיך נישט פֿאַרלאָזט אָפּ סיאַמקען מיט זיינע פֿאַנטאַזיעס און אָנגעהויבן זוכן וואָס צו טאָן. פֿריער האָט זי זיך געוואָלט שטעלן אַפֿן מאַרק מיט אַ קאַשיק הינערישן דרויב, אָבער די מאַרק־ייִדענעס האָבן איר ניט צוגעלאָזט. צו פֿיל הענדלערקעס האָבן זיך צעשטעלט מיט זייער סחורה. איז זי אַוועק אין שחיטה־שטיבל פֿליקן עופֿות. דאָרטן האָבן די ווייבער זי יאָ פֿיין אויפֿגענומען. ס'האָט לאַנג ניט געדויערט און טאַמאַרע האָט מיטגעבראַכט לאַהקען די שוואַרצע צו דער אַרבעט. זענען זיי בייִדע געזעסן, פֿאַרזונקען די פֿיס אין בערג הינערישע און גענדזענע פֿעדערן, און פֿון צייט צו צייט זיך דערמאָנט די אַמאָליקע יאָרן, ווען פֿון איין גאַסט האָט מען געהאַט מער ווי פֿון צען אַפּגעפֿליקטע הינער.

לאַהקעס יינגל, עלינקע, וואָס זי האָט געהאַט פֿון אַ צופֿעליקן יידן און געטענהט, אַז דאָס איז געווען אליהו־הנביא, איז אומגעלאָפֿן איבער דעם שחיטה־שטיבל און אַלע פֿליקערקעס האָבן געקליבן נחת פֿון אים.

איינ זאַך האָט סיאַמקע יאָ אויפֿגעטאָן פֿאַר טאַמאַרען. ער האָט זי אַריינגעצויגן אין אַ קרייזל, וואָס האָט זיך געזאַמלט געהיים אין אַן אייבערשטיבל אָפּ יידישע גאַס, אין ראַמיילעס הויף. דאָרטן זענען געזעסן לאַנגע אָוונטן אַ פֿאַר הויזן־נייער, עטלעכע שניידער־געזעלן, נייטערקעס, אַ הענטשקע־מאַכער, און אַ בחור מיט הונגעריקע אויגן האָט געלויבט

פֿאַר זיי דאָס לעבן אין גרויסן ראָטן-פֿאַרבאַנד, אונטער דער זון פֿון דער סטאַלינישער קאָנסטיטוציע. אַ לעבן מקנא צו זיין. אלע אין קרייזל האָבן געוואוסט וואָס טאָמאַרע איז פֿריער געווען. דער דאַרער בחור האָט זי פֿאַרגעשטעלט ווי אַ געוועזענעם שקלאָף פֿון דער בורזשואַזער אָרדענונג. טאָמאַרע די הויכע האָט געפֿליקט עופֿות, באַזוכט פֿון מאָל צום מאָל דעם קרייזל און זיך געסטאַרעט זיין צופֿרידן מיט איר לעבן. ס'איז ניט געווען אַזוי לייכט. אַ מאָל פֿלעגט זי אַ צי טאָן אָנטאָן צוריק דאָס רעקל מיטן טיפֿן שליץ, וואָס דורך אים האָט מען געזען אירע הויכע פֿיס, אַרױפֿציען אָף זיך די אָפֿענע בלוזקע, נעמען אין האַנט דעם לאַקירענעם רידיקול, און זיך אַוועקשטעלן אָף סאַוויטשער גאַס, לעבן קינאַ פֿיקאַדילי, זשמורען מיט אַן אויג; טאָמער גייט אָבער ווער פֿאַרביי פֿון די נייע באַקאַנטע, וואָס וועלן זיי זאָגן? דאָרטן, אין דעם בוידעמשיטל אָף ייִדישע גאַס האָט מען זי אױפֿגענומען ווי זי וואָלט גאַרנישט געדינט באַ בערטען די לוכטע. האָט זי זיך באַנונגט מיט דעם שחיטה־שטיבל, און מיט נעמען אַ ביכל פֿון דער ביבליאָטעק.

האָט דער ביבליאָטעקער קראַסני אונטערגערוקט טאָמאַרען אין איילע-ניש אַ בינטל דערציילונגען. די זאַמלונג האָט געהייסן פֿאַלקסטימלעכע געשיכטן, פֿון אַ שרייבער, אַ געוויסן פרץ. האָט זי גלייך געוואָלט בעטן עפעס אַנדערש—אַ ראָמאַן, אַ ליבע מיט דועלן. אָבער דאָס איז געווען פֿרייטיק, לייענער האָבן זיך געשטופֿט און געאַיילט נעמען אַ בוך אָף שבת, האָט טאָמאַרע אַריינגעלייגט די געשיכטן אין קאַשיק און אַוועק אָף שקאַפֿלערנע, צו לאַהקען.

זענען ביידע חבֿטרעס געזעסן אין אַוונט באַם טיש, ווי צוויי אויסגעדינטע סאַלדאַטן, און געשוויגן. עלינקע איז שוין געשלאָפֿן. אַפֿן קאַמאַד האָבן געצאַנקט די שבת־ליכט, וואָס לאַהקע האָט זיך געמאַכט אַ מינהג אָנצוצינדן זינט איר קדיש איז געבוירן געוואָרן. האַרבסט איז געווען. אַ דרייבער רעגנדל האָט געקלאָפֿט אין נידעריקן פֿענצטער וואָס איז אַרויס צו אַ שטיקל גאָרטן, ווי דער שטייגער פֿון די הילצערנע שטיבער אין יענער געגנט. טאָמערע האָט געבלעטערט די געשיכטן און שווערע ספֿקות האָבן געקרימט אירע פֿולע ליפֿן. לאַהקע האָט געקליבן די ברעקלעך חלה פֿון שבתדיקן טיטשעך, און געשוויגן. זי האָט געהאַט פֿאַראיבל אָף דער חבֿרטע, וואָס אַ גאַנצן אַוונט האָט זי מיט איר ניט אויסגערעדט קיין וואָרט און נאָר געווען פֿאַרנומען מיט איר בוך. האָט זי זיך ניט איינגעהאַלטן און אַ בורטשע געטאָן:

— לאַמיר אויך וויסן וואָס דו זוברעוועסט דאָרטן?
טאַמאַרע האָט אויפֿגעהויבן אָף לאַהקען אירע קאַרע קאַצנאויגן, וואָס
זייער בליק האָט אַזוי געוואַרעמט די איינגייער אין בערטע די לוכטעס
געמאַכן, און זיך צעשמייכלט:
— דאָס זענען דערציילונגען שווער צו פֿאַרדייען. מיט אַ סך העברעישע
ווערטער. מע דאַרף זיין אַ רבֿ דערצו.
— טאָ צו וואָס דאַרפֿסטו זיך ברעכן די ציין? זונטיק וועסטו בעטן אָן
אַנדער בוך, מע זאָל אים קאָנען נעמען אין מויל אַרײַן.
טאַמאַרע האָט זיך אַ רגע פֿאַרטראַכט און דערנאָך זיך מודה געווען:
— איין מעשה האָב איך דווקא יאָ צעקײט. זייער... זייער... אַזאַ... נו...
מיט...
לאַהקע האָט זיך אונטערגעשטופֿט:
— זאָג שוין מיט אַהער, מיט אַהין, מיט וואָס?
— מיט אַ געדאַנק...
— לאַמיר הערן דעם געדאַנק.
— איך מוז דיר איבערלייענען...
לאַהקע האָט ניט געהאַט קיין געדולד:
— פֿריער דערצייל מיר אין וואָס עס גייט דאָרטן.
טאַמאַרע האָט זיך אָפּגעהוסט און אָנגעהויבן דערציילן:
— ס'איז אַ מעשה מיט דריי מתנות. אַ ייד, וואָס איז געשטאַרבן און
מע לאָזט אים נישט אַרײַן אין גן-עדן, ביז ער וועט נישט ברענגען דריי
מתנות אין הימל.
— ווער דאַרף אין הימל דריי מתנות?
טאַמאַרע האָט זיך אויפֿגערעגט:
— אַז דו פֿרעגסט פֿערדישע פֿראַגעס, וועסטו בלייבן אָן דער מעשה.
אַ שרייבער שרייבט, איז הער זיך צו!
— שאַ, שאַ, זע וואָס דאָ טוט זיך. מע טאָר שוין ניט פֿרעגן אויך?
טאַמאַרע האָט אַ מאָך געטאָן מיט דער האַנט און ממשיך געווען:
— האָט ער געבראַכט אין הימל אַ מתנה אַ שפּילקע...
לאַהקע האָט מורא געהאַט צו פֿרעגן אָף וואָס דאַרף מען אין הימל אַ
שפּילקע, האָט זי געשוויגן און טאַמאַרע האָט דערציילט ווייטער:
— דער געשטאַרבנער ייד האָט געבראַכט נאָך צוויי מתנות—אַ זעקעלע
אַרײַשאל-ערד און אַ יאַרמלקע. אָבער די שפּילקע האָט מיך גענומען
פֿאַרן האַרץ...

טאמאָרע האָט פֿאַרמאַכט די פֿאַלקסטימלעכע געשיכטן, און
אַנגעהויבן דערציילן:

— די זאך איז געווען אזוי. גלחים האָבן פֿאַרמישפט צום טויט אַ
רַבֿס אַ טאָכטער, ווייל זי איז אַרויס אָף דער גאַס ווען ס'איז געגאַנגען
פּראָצעסיע פֿון קלויסטער. מיט יאָרן צוריק האָט אַ ייד נישט געטאַרט גיין
אין די גויישקע גאַסן. האָט מען זי, דעם רַבֿס טאָכטער, צוגעבונדן פֿאַרן
צאַפּ צום עק פֿון אַ ווילדן פֿערד, ער זאָל זי שלעפּן אין געלאָף איבערן
בריק. האָבן די גלחים זי געפֿרעגט וואָס פֿאַר אַ בקשה האָט זי פֿאַרן טויט.
האָט דעם רַבֿס טאָכטער געבעטן אַ שפּילקע. מיט דער שפּילקע וואָס זי
האָט באַקומען, האָט זי צוגעשפּילעט איר קלייד צום לעבעדיקן פֿלייש פֿון
איר פֿוס, כדי מע זאָל ניט זען אירע ווייבערישע ערטער בעת דאָס פֿערד
וועט זיך יאָגן מיט איר דורכן גאַס, און דאָס קלייד וועט זיך אויפֿהייבן
מיטן ווינט.

לאהקע האָט זיך געכאַפט פֿאַרן קאַפּ:

— צום סאַמע פֿלייש?

— אַט דאָס וואָס דו הערסט...

לאהקע איז דאָס נישט געפֿעלן געוואָרן:

— אַ מענטש גייט צום טויט, האָט ער ניט קיין אַנדערע דאגות? וואָס

איז שוין דער אונטערשייד?

טאמאָרע האָט דערווידערט:

— אַט דאָס טאַקע איז דאָך דער געדאַנק. צום טויט איז זי געגאַנגען,

אַבער אַ רַבֿס אַ טאָכטער איז זי געבליבן, ניט הפֿקר...

לאהקע האָט געצויגן אַן אַקסל. דער ספֿק צי דעם רַבֿס טאָכטער אין

פּרצעס דערציילונג איז געווען גערעכט האָט איר פֿאַרצויגן די ליפּן.

אזוי זענען ביידע חבֿרטעס, וואָס אַראָפּוואַרפֿן פֿון זיך דאָס קלייד פֿאַר

פֿרעמדע אויגן איז געווען באַ זיי אַ וואַכעדיקע זאך, אַוועק צו זייערע

געלעגערס, יעדע מיט איר אייגענעם אויספֿיר.

טאמאָרע איז געזעסן אין שחיטה־שטיבל צווישן די פֿעדערן, ביז ס'איז
אויסגעבראַכן די מלחמה. די דייטשן מיט די רוסן האָבן זיך צעטיילט מיט
דער פּוילישער מדינה. אין ווילנע האָבן דעם ניינצנטן סעפטעמבער, יאָר
נײַן און דרייסיק, זיך באַוויזן אין אַ שיינעם פֿריהאַרבסטיקן פֿרימאָרגן

אָף די גאָסן טאַנקען מיט רויטע, פֿינפֿעקיקע שטערן אָף די שטאַלענע באַרטן. טאַמאַרע האָט אָפּגעשאַקלט דעם פּוך פֿון פֿאַרטעך און געלאָפֿן מיט אַלעמען זען דעם וואונדער. דער גאַנצער קרייזל פֿון ראַמזילעס הויף האָט געדרייט אַרום די טאַנקען ווי נאַענטע מחותנים אָף אַ לאַנג דערוואַרטער חתונה. די שימחה האָט אָבער לאַנג ניט געדויערט. אין גאַנצן אַ זעקס וואָך. דורך נאַכט האָבן זיך די טאַנקען, ווי אָנגעגעסענע טשערעפֿאַכעס, זיך אַרויסגעשאַרט צוריק פֿון ווילנע. די רוסן האָבן אָפּגעגעבן די שטאַט אַ מתנה פֿאַר די ליטווינער. די קלומפּעס, ווי מע האָט זיי גערופֿן אין ווילנע, האָבן זיך געפֿרייט מיט דער מתנה באַ אַכט חדשים, ביז די סאַוועטן האָבן באַשלאָסן קומען צוריק, כדי צו באַפֿרייען די ליטווינער פֿון אַלע דאגות צו פֿירן אַליין אַ מדינה. דאָס איז געשען דעם פֿופֿצנטן יוני, נייצן פֿערציק. ערשט דעמאָלט זענען אַלע, וואָס האָבן זיך געזאַמלט אין אייבערשטיבל אָף ייִדישע גאַס געקומען צום לעבן. שייקע אייכער, וואָס האָט פֿאַר-לירן אַ האַנט אין שפּאַנישן בירגערקריג, איז געוואָרן דירעקטאָר פֿון די שטאַטישע אויטאָבוסן. לאַם, דער רייניקער פֿון מענער-קאַפּעלישן, האָט באַקומען די שטעלע פֿון קינאַ-פֿאַרוואַלטער. ברייטקע דער הויזן-נייער האָט איבערגענומען בערגערס זאַוואָד פֿון סאַדע-וואַסער. בכלל האָט ווילנע פֿאַרשמעקט מיט דער דיקטאַטור פֿון פּראָלעטאַריאַט.

אָף טאַמאַרען האָט מען געזאַגט עדות, אַז זי איז לינק-געשטימט ניט פֿון היינט, און די נייַע מאַכט האָט איר אַרייַנגעזעצט אין אַ סקלאַד פֿון פֿלייש-קאַמבינאַט.

בעסער פֿון אַלעמען האָט אויסגעפֿירט לאַהקע די שוואַרצע. זי האָט אונטערגעכאַפט אַ לייטענאַנט פֿון דער רויטער אַרמיי, אַ וואוילער שייגעץ. ניט קיין גרויסער טרינקער. גלייך האָט ער איר געקויפֿט אַ ווייסן שאַל, אָפֿן שטייגער פֿון די לייטענאַנטסקע ווייבער, און אַוועק מיט איר לעבן, טאַקע אָף שקאַפלערנע.

דער שאַל איז געלעגן אָף לאַהקעס לאַקענעס ווי שניי אָף אַ בערגל פֿאַרלאַשענע קוילן. ס'איז געווען אַ פֿאַרגעניגן צו קוקן אָף איר. לאַהקע איז געוואָרן אַן אייגענע צווישן די אַנדערע ווייבער פֿון גאַרניזאָן. זי האָט שוין געהאַט אויפֿגעכאַפט שטיקלעך רוסיש לשון אָף אַזוי פֿיל, אַז זי איז מסוגל געווען צו געבן פֿאַרשטיין אירע קומושקעס דעם אונטערשייד צווישן אַ לאַנגער נאַכטהעמד און אַ באַלקלייד. די אָנגעפֿאַרענע, נייַע מאַדאַמען זענען געווען זיכער, אַז מע קאָן אין אַ נאַכטהעמד קומען טאַנצן אין אָפֿיצירן-קלוב. לאַהקע האָט זיך באַם לייטענאַנט אַ ביסל אויסגערירבן,

אָנגענומען אַ שטיקל פֿאַסאַן. ווילנע האָט זי נישט דערקענט.
טאַמאַרע האָט זיך אויך געהאַט דורכגעוואָרפֿן מיט עטלעכע נאַטשאַל-
ניקעס, אָבער ס'האָט זיך נישט געקלעפֿט. זי האָט געפֿונען אַ ווינקל אָף
שאַוועלסקע גאַס, כדי נישט צו שטערן דער חבֿרטע איר גליק. ס'איז טאַקע
געווען אַ גליק. אַ דאַנק אַט דעם לייטענאַנט, האָט זיך לאַהקע מיט איר
יינגל געראַטעוועט.

בעתן אָפֿטרעטן פֿון ווילנע, אין איין און פֿערציקסטן יאָר, האָט דער
לייטענאַנט אַרױפֿגעזעצט לאַהקען מיט עלינקען אָף אַ מיליטערישער
לאַסטמאַשין וואָס האָט זיי דערפֿירט טיף אין הינטערלאַנד. לאַהקע האָט
געוואָלט מיטנעמען טאַמאַרע, איז אָבער די איילעניש און די מהומה
געווען צו גרויס. דער לייטענאַנט האָט געשריען, געשאַלטן אין דער
מאַמען אַריין, ווייל יעדע רגע קאָן אַנקומען אַ דייטשער דעסאַנט.

...און טאַמאַרע די הויכע? זי האָט נישט באַוויון קיין סך צו לייַדן פֿון
די דייטשן. שוין מיטוואָך, דעם זיבעצנטן סעפטעמבער 1941, אַ צען
טעג נאָכן פֿאַרטרייבן די ווילנער יידן אין געטאָ, איז זי געשטאַנען צווישן
קנאַפֿע דרייצן הונדערט יידן אָפֿן פֿעלד פֿון פּאַנאַר — דאָס אָרט וואָס די
דייטשן האָבן אויסגעקליבן אויסצוהרגענען די ווילנער יידן, נישט ווייט פֿון
דער שטאָט.

טאַמאַרע האָט אויך געהאַט אַ באַזונדער מזל — מע האָט איר נישט
געדאַרפֿט פֿירן אין געטאָ. זי איז שוין דאָרט געווען פֿריער. שאַוועלסקע
גאַס איז געלעגן אין האַרץ פֿון דעם תּחום־המושֶׁב, באַשטימט פֿאַר די
ווילנער יידן.

די ערשטע חדשים פֿון דעם דייטשן שאַלטעווען אין ווילנע האָט זיך
טאַמאַרע געדרייט דאָ, דאָרטן. אַ ביסל האָט זי אונטערגעהאַנדלט מיט
דרויב און פֿון צייט צו צייט זיך אַרױסגעהאַלפֿן מיט הערשעלען דעם
טרעגער. ביז זי איז אַריינגעפֿאַלן, ווי אין אַ קעסלגרוב, צווישן גזירות,
פֿאַראַרדערונגען וועגן האָבן אַ געהעריקן צעטל, אַ שײַן פֿון די דייטשן
אָף בלייבן לעבן.

איצט איז זי געשטאַנען מיט נאָך פֿרויען אָפֿן פֿעלד פֿון פּאַנאַר און
געקוקט אין דער ווייט. וועגן וועמען, וועגן וואָס האָט זי געקאַנט טראַכטן?
אַליין איז זי דאָך געווען אַזוי עלנט, נישט געהאַט קיינעם. זי איז געווען אַן
אונטערגעוואָרפֿענע, זיך געהאַדעוועט אין יתומים־הויז. געקומען צו
איר ברייט דורך זיין אַ דערלאַנגערקע באַ זוסקע דעם פּראָפֿעסאָר, וואָס
האָט געהאַט אַ קנייפֿע אָף קאַנסקע גאַס. דאָס האָט ער איר געגעבן צו

פֿאַרשטיין, אַז מיט אירע פֿיס, אויב זי וועט שטיין אָף די ראָגן, קאָן זי מאַכן געלט.

און אַט איז געקומען אַ באַפֿעל מע זאָל זיך אָויסטאָן. טאַמאַרע האָט זיך ניט אויסגעטאָן. זי האָט פֿאַרגראָבן די נעגל פֿון אירע פֿינגער אינעם ווייכן פֿלייש פֿון אירע פּוכקע אַרעמס און ניט געגעבן דעם מינדסטן סימן, אַז זי גייט אָפּשפּיליען אַ קנעפל.

טאַמאַרע האָט ניט צו ליב געטאָן דעם דייטש, וועלכער איז געשטאַנען קעגן איבער איר מיט זיין מאַשין-געווער. העכער פֿון אים, אין איר פּערקאַלענעם קליידל מיט די רויטע און בלויע בלימעלעך, האָט זי אים געקוקט גלייך אין די אויגן. און זיך ניט געמאַכט פֿון זיינע געשרייען. לאַנג האָט ער ניט געשרייען. אין איין רגע איז שוין טאַמאַרע געלעגן אָפּן זאַמד. געטראָפּן פֿון זיין קוילן-סעריע.

אַזוי איז אַוועק צום טויט טאַמאַרע די הויכע, דאָס לעצטע ייִדישע גאָסן-מיידל אין ווילנע.

אַ פֿרוי וואָס איז אַ פֿאַרוואַונדיקטע אַרויסגעקראָכן באַ נאַכט פֿון גרוב און מצליח געווען זיך אומצוקערן אין געטאָ, האָט דאָס אַלץ שפּעטער דערציילט.

